

Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevîlik

Dr. Nimetullah AKAY*

Özet

Mevlevîliğin XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren devletle çok daha iç içe olduğu görülmektedir. Osmanlı Sultanı III. Selim ile II. Mahmud dönemi başta olmak üzere Osmanlı Tarihinin son dönemi, Mevlevîliğin en fazla itibar gördüğü dönemdir. Bu dönem padişahların bizzat Mevlevihaneleri ziyaret edip, ayinlerinde bulunmaları, halkın ilgisinin de bu tarıkata yönelmesine sebep olmuştur. Ancak Mevlevîliğin fazlaca devlete yakın olması, gelecek için bu tarikatın gelişmesine değil, tarikatın, devletin çökmesi ile önemini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu makalede, Sultan II. Abdülhamid döneminden Osmanlı Devletinin yıkılışına kadarki Mevlevîlik ile ilgili gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevîlik, Osmanlı Devleti.

Abstract

It seems that mevleviyeh has had much more intertwining relationships with the state since the end of the 18th century. Especially during the reigns of Selim the Third and Mahmud the Second, in the late Ottoman Period, it has been respected. In this period, Sultans' visiting of the lodges of Mevlevi dervishes led people's attention to direct this religious order. However, the closeness of it to the state did not provide a development for it in the future, with the collapse of the state; this cult also lost its importance. In this article, the developments related to mevleviyeh discussed from the period of Sultan Abdülhamit the Second to the collapse of the Ottoman Empire.

Key Words: Mevleviyeh, Ottoman Empire.

* Dr. Nimetullah AKAY

Giriş

Temel öğretisi “İlâhî Aşk” olan Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin fikirlerinin temel oluşturduğu Mevlevîlik tarîkatı, Anadolu Selçuklu Devletinin son yıllarında, Moğolların Anadolu'yu istilasıyla Anadolu halkının ümitsizlikler içinde kıvrandığı bir zamanda adeta bir tesellici olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Mevlevîliğin başını çektiği tasavvuf cereyanlarının Osmanlı Devletini ortaya çıkaran ruhun kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeptendir ki, Mevlevîler Osmanlı Sultanlarından büyük yakınlık görmüş ve bu durum Mevlevîliğin adeta Devletin bir resmî kurumu haline gelmesine sebep olmuştur. Diyebiliriz ki, Mevlevîlik Osmanlı Devletiyle doğmuş, onunla gelişmiş ve onunla tarih sahnesinden çekilmiştir. Mevlevîliğin devlet ile iç içe olması, üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bu durumun Mevlevîleri halktan uzaklaştırdığını ve resmî bir kurum hüviyetine büründürdüğünü söyleyebilmek mümkündür. Bilhassa Osmanlı Devletinin son zamanlarında Mevlevîlik-Devlet iç içeliğini açıkça görülebilmektedir. Bu makalemde, I. Abdülmecid zamanından itibaren Osmanlı Devleti idarecileri ile Mevlevî erkânının ilişkilerini olabildiğince ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalıştım. Mevlânâ ve Mevlevîlerin devlet ile olan ilişkilerini, “Başlangıcından 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevîlik-Devlet İlişkisi” başlığındaki Doktora tezime ile geniş bir şekilde ele almıştım. Ayrıca II. Mahmud döneminin Devlet- Mevlevîlik ilişkilerini başka bir çalışma ile ele aldım. Bu makale, bir nevi daha önce bu konu ile ilgili yaptığım çalışmaların devamı mahiyetinde olup Osmanlı Devletinin Sultan I. Abdülmecid döneminden başlayarak devletin yıkılışına kadar, belgelere dayanılarak hazırlanan geniş bir çalışmadır. Elimdeki bu dönem ile ilgili belgeleri araştırmacılara sunmak açısından faydalı olacağını umuyorum.

I. Abdülmecid ve Abdülaziz Döneminde Mevlevîlik

1. Sultan Abdülmecid'in Mevlevîliğe İlgisi

Sultan I. Abdülmecid de (1255-1277/1839-1861) babası gibi Mevlevîleri çok seviyordu. Bu yüzden Mevlevî Hemdem Çelebi'nin bir dediği iki olmuyordu. Hemdem Çelebi, 1273/1856'da Sadriazam'a gönderdiği bir mektupta, damatları Rasih ve Hüseyin Efendilere birer kaymakamlık verilmesini rica etmiş, dilediği yerine getirilmişti. Aynı yıl içinde İstanbul'a gelmiş, Hırkâ-i Şerif'i ziyaret etmiş ve Padişah tarafından kabul edilmişti.¹

Sultan Abdülmecid tahta geçince Çelebilik makamında olan Said Hemdem Çelebi bir berat göndererek bağlılığını bildirmiştir. Çelebi

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 20, 23.

Hemdem Efendi'nin Sultan Abdülmecid'e göndermiş olduğu "tecdid-i berat"ına dair dâhiliye irâdesinin metni şöyledir:

"Seniyyü'l-himema, kerimü'ş-şeyma, devletlu, inayetlu, atufetlu, oğlum Efendim Hazretleri,

Medine-i Konya'da münevvari-i Han rahmet definü'l-had mağfîret olan Hazret-i Mevlana kuddise sirrehü'l i'lan'ın medine-i mezkurede vaki'-i asitane feyz-i nişan ve Mevlevihane-i maal-i ünvanlarında müterkil hırka-i meşihet ve postnişin makam-ı reşadet olan seyadetlu Çelebi Efendi hazretlerinin meşihatlerini mütezammin olan berat-ı aliyenin şeref vuku bulan culus-u Hümayun mine'l-mekrun Cenab-ı Tacdari'den dolayı tecdid-i hususi olduğundan ol babde tirazende-i sahife-i südur olan bir kıt'a berat-ı aliyenin balası mübarek Hatt-ı Hümayun-u şahane ile tevşih ve tezyin buyurulmak üzere atf-ı berat ile beraber irsal-ı suy-ı valay-ı müşirileri kılınmış olduğu beyanı ile tezkire-i Senaveri terkimine ibtidar kıldım Efendim.

Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

Reside-i esabi'-i ta'zim olan iş bu tezkire-i Seniyye-i asafanalarıyla berat-ı ali-i mezkur huzur-ı lami'-i nur Hazret-i Şehinşahi'ye bil takdim meşmulü'l haze-i mekarim-i ifade-i Cenab-ı Tacdari buyurulmuş ve berat-ı ali-i mezkurin balası mübarek Hatt-ı Hümayun şevket makrun-ı şahane ile tevşih ve tezyin buyurularak atik-i berat ile beraber iade-i savb-ı samileri kılınmış olmağla ol babde emr u ferman Hazretü'l mine'l emrindir." ¹

Veled Çelebi İzbudak'tan naklen verilen bilgiye göre, Çelebilere en büyük iltifatı Sultan Abdülmecid, Hemdem Çelebi'ye yapmıştır. Padişah Çelebi ile bahçede beraber gezecek kadar ona yakınlık göstermiştir.²

1275/1858 yılında, pek sevdiği Yenikapı Şeyhi Osman Efendi'nin, yerine bir vekil tayin ederek Konya'yı ziyaret etmesine Padişah'ın izin ve müsaâde buyurmasına delaleti recasiyle Sadrazam Ali Paşa'ya bir mektup göndermişti. Böyle bir seyahat için neden Padişah'tan izin alındığı sorusu akla geliyor. Ancak arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, kendisine izin verilmekle birlikte bu seyahat için yirmi beş bin kuruş İhsân-ı Şahânedan verilmesi emredilmektedir. Çelebi Said Efendi'nin Sadrazam Ali Paşa'ya gönderdiği ve Şeyh'in Konya'yı seyahat arzusunu bildirdiği mektubun metni şu satırlarla başlamaktadır:

"Ma'ruz-ı da'i-i kemineleridir ki,

Yenikapı Mevlevihânesi Şeyhi faziletlu Şeyh Osman Efendi abd-i daileri 'Ka'batü'l-uşşak, başed in makam herk-i nakıs amed inca şüd tamam'

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 463.

² İsmet Kayaoğlu, "Çağdaş Mevlevi Bilgin ve Edib Veled Çelebi İzbudak", VI. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler), Konya 1993, s. 53.

meali üzere hayli müddetten berü ziyaret-i asitan-ı Hazret-i Pir kuddise sırruhü'l münir arzusunda bulunduğundan....."

Şeyh Osman Efendi'ye verilen izin ile birlikte ihsan edilen atıye-i şahane ile ilgili dâhiliye irâdesinin metninin ilk satırları şöyledir:

"Atufetlu Efendim Hazretleri,

*Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Efendi'nin asitan-ı Hazret-i Mevlânâ'yı ziyaret arzusunda bulunduğundan bahisle ol tarafa azimetine müsaade-i Seniyye erzan buyurulması iltimasine dair reşadetlu Çelebi Efendi Hazretlerinin tevarüd eden tahrirati menzur me'al-i mevfur Hazret-i Şehriyari buyurulmak için arz ve takdim kılınmıştır....."*¹ Buna göre izin alınmakla birlikte seyahat masrafının da temini sağlanıyordu.

Aynı yılda, Şeyh Osman Efendi'nin Konya'daki evinin inşaat masrafı, Padişah'ın bir iradesiyle maliye nezâreti tarafından ödenmiştir. Bu konuyla ilgili dâhiliye irâdesinin metninin ilk satırları şöyledir:

"Atufetlu Efendim Hazretleri,

*Reşadetlu Çelebi Efendi Hazretlerinin Konya'da ikamet etmekte oldukları hanesinin inşası mesarifi olan on yük iki bin dokuz yüz otuz beş guruşun mahallinde bilmünakasa kontratın rabt olunarak....."*²

II.Mahmud karlı, tipili bir havada, yanında Şehzade Abdülmecid'le Abdülaziz de bulunduğu halde Yenikapı Mevlevîhânesine gelmiş, kendisini kapıda karşılayan Osman Dede'ye şehzadeleri göstererek "Şeyh Efendi" demişti, "Bu havada bizi sizin gönlünüz çekti. Bunlar olsaydı gelemezlerdi". Abdülmecid Efendi bu sözü unutmamıştı. Dem geçmiş, devran geçmiş, Abdülmecid padişah olmuştur. Abdülmecid de Padişahlığı zamanında tıpkı babasının devrindeki gibi karlı, tipili bir havada Yenikapı'ya gitmiş ve kendisini karşılayan şeyhe, "nasıl şeyh efendi, hani ya Peder, 'bunlar olsaydı gelemezlerdi' demişti, gelebildik mi?" demiştir.³ Sultan Abdülmecid Osman Selahaddin Dede'ye muhtelif zamanlarda atıyyeler vermiştir.Yine 1260/1844 tarihli bir belgeye göre, Selahaddin Dede bastırıldığı "*Rişte-i Cevâhir*" adlı eserinden dolayı tabhâneye iki bin kuruş borcunu ödeyemiyordu. Padişah'ın İrâde-i Seniyesiyle borcu af edildiği gibi, ayrıca kendisine üç bin kuruş atıyye verildi.⁴

Sultan Abdülmecid padişah olunca, bir gün son zamanların en meşhur Mesnevîhâni olarak bilinen Hâce Hüsam'ı görmek ister. Bir kaç haber gönderdiyse de Şeyh gelmez. Bunun üzerine Padişah Abdülmecid,

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 26863.

² BOA, Dahiliye İrtadeleri, no: 26793.

³ BOA, Dahiliye İrtadeleri, no: 26793.

⁴ BOA, Cevdet Maarif, no: 4871; Ayrıca bkz: BOA, Dahiliye İradeleri, no: 4713; BOA, Cevdet Maliye, no: 965.

"müsaade buyururlarsa ben geleyim" der. Fakat Hacı Hüsam her defasında "duasıyla meşgulüz" der ve kabul etmez. Bu devirde bir tarikat şeyhinin bir padişahın teklifini reddedebilmesi, tarikatların fonksiyonları açısından önemlidir. Çünkü padişah artık bu durumu sineye çekmekten başka bir duruma başvurmamaktadır.¹

2. Mevlevîhâne Yerine Saray

Çırağan Sarayının yerinde vaktiyle İstanbul'un en meşhur dergâhı olan Beşiktaş Mevlevîhânesi vardı.² Dolmabahçe Sarayının inşasından sonra da, Sultan Abdülmecid aynı yere, yerine yeni bir saray yaptırmak üzere eskisini yıktırması, fakat ilerleyen hastalığı yüzünden arzusunu yerine getirememiştir. Geri kalan bu iş Sultan Abdülaziz tarafından neticelendirilirken, iki buçuk asırdan beri içinde mukabele icra olunan meşhur Beşiktaş Mevlevîhânesini de içine almak suretiyle Saray yapılmıştır.³ Bu arada Mevlevîhânenin, bitişikteki Musahib Abdi Bey yalısına nakledildiği ve Sultan'ın saraya eklenen bölümde kalan Mevlevî kabirlerinde her gece kandil yaktığı bilinmektedir. Burası da yıkılınca Padişah Abdülaziz, yerine evvela Maçka'da sonra da Bahariye'de geniş bir arazi ile beraber ihşanda bulunarak Mevlevîhânenin orada ihyasını sağlamıştır.⁴

Evliya Çelebi'nin: "Deniz kıyısında olup, denize bakan yüksek bir Mevlevîhânedir ki, İstanbul'da ve başka şehirlerde benzeri yoktur. Şimdiki ustalar bu Mevlevîhânenin laal renkli sanatkarane kubbesine benzer kubbe yapamazlar. Semâhânenin meydanı baştan başa ceviz levhalarla süslü ve üç tarafı billur ve nefes taşları ile nakışlıdır. Mübarek şeyhi Hasan Dede'dir. Zamanımızda duası kabul edilen bir zattı. Mukabele günleri kürsüde Mesnevî-i Şerif okurken, kendilerine bir vecd gelir: 'Bu gece dersimizi Hazret-i Mevlânâ'dan böyle aldık, kardeşlere de öyle anlatıyoruz.' der idi. Vefatından sonra yerine neyzen Derviş Yusuf Celâlî şeyh oldu. Mesnevi okuturken birkaç defa mest olup, döner çarh gibi dönerek semâ' ettiği görülmüştür. Çaldığı ney, doğrusu aşıkları kendinden geçirdi." diye hakkında bilgi verdiği⁵ Beşiktaş Mevlevîhânesi, kuruluşundan itibaren zengin bir tasavvuf ve kültür ortamına sahip bulunmuş, IV. Mehmed,

¹ A. Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s. 164.

² Selda Ertuğrul, "Çırağan Sahilsarayı", *DİA*, VIII, 304.

³ Şehabettin Uzluç, "Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celeleddin Baykara Dede Efendi", III. Milli Mevlânâ Kongresi, Konya 1989, s. 297.

⁴ Münevver Ayaşlı, *Dersaadet*, İstanbul 1975, s. 99-100; Geniş bilgi için bkz: M.Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevihanesi", *DİA*, V, 553-554.

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Dersaadet İkdam Matbaası, 1314, I, 450.

III.Selim ve II. Mahmud başta olmak üzere hükümdârların ilgi ve yardımlarını görmüş, devlet ricalinin, sanat erbabının uğrak yeri olmuş, bu ocaktan bir çok musikîşinâs ve şair yetişmiştir.¹

3. Mevlevîhâne Tamirleri

Yenikapı Mevlevîhânesi Sultan Abdülmecid'in saltanatı zamanında mükemmel bir şekilde tamir edilmişti.²

Yenikapı Mevlevîhânesinin sağ tarafındaki pencerenin üstüne baninin adını ve inşa tarihini veren kitâbe yerleştirilmiştir. Mehmed Rıfat(öl:1294/1877)'ın talik hattı ile yazılmış olan Mevlevî A.Sadık Ziver Paşa'ya ait metnin ilk iki satırı şöyledir:

*Erenler himmetiyle saye-i Abdülmecid Han'da
Müşir-i nafizü'l-emr eyleyüp ihya kütüphâne³*

Sultan Abdülmecid Yenikapı Mevlevîhânesinde dervişlere, misafirlere ve muhtaçlara pişirilen yemek için çeşitli erzak bağışlarında bulunmuştur.⁴

Sultan Abdülmecid'in irâdesiyle Kasımpaşa Mevlevîhânesi de tamir edilmiştir. Kasımpaşa Mevlevîhânesinin tamiriyle ilgili Dâhiliye irâdesine göre, Kasımpaşa Mevlevîhânesinin bazı mahallerinin tamirâtı için Laleli vakfından ve Sultan Bayezid Han'ın vakıflarından para tahsis edilmektedir. Çeşitli vakıflardan tahsisat Padişah'ın irâdesine sunuluyor, Padişah da mabeyn baş kâtibi vasıtasıyla(4 Rebiülevvel 1274/1858'de) bu tahsisatları onaylıyor.⁵

Ayrıca Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin abdesthanelerinin harab ve tamire muhtaç olması hasebiyle, buranın tamir masrafı için Laleli vakfından bin kuruşun alınıp harcanması için 20 Safer 1278/1861 tarihinde Bâb-ı Adliye'de Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye'de karar alınıyor.⁶

1274/1858 tarihinde Sultan Abdülmecid, Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Ali Rıza Dede'ye, istirhamı üzerine atıye-i şahâne ihsan buyurmuş, aynı yılda Beşiktaş Şeyhi Nazif Dede'ye bin beş yüz kuruş maaş tahsis etmiştir.⁷

¹ M.B.Tanman, a.g.mad., s. 554.

² BOA, Dahiliye İradeleri, no: 6298, 9590; Bkz: M. Ziya, s. 92.

³ B. Tanman, a.g.m., s. 99.

⁴ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 4 867, 27447, 27763; Bkz: M. Ziya, 90; B. Tanman, a.g.m., s. 96.

⁵ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 25800.

⁶ BOA, Meclis-i Vala, no: 20229.

⁷ Bkz: BOA, Dahiliye İradeleri, no: 3478, 4572, 4728, 10189, 12000, 13571, 26498, 26593.

Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, babasının zamanını anlattığı eserinde Sultan Abdülmecid'in hazır bulunduğu bir mesnevîhâne açılışından bahsetmiştir. Ona göre, Murad Molla Tekkesi'nin şeyhi Mesnevîhân Mehmed Murad, yaptırmakta olduğu Mesnevîhânenin inşaatının bitmesi üzerine, 1260/1844 sene Muharrem ayının 9. günü binanın açılışının yapıldığı gün, Sultan Abdülmecid Han da hazır bulunmuştur. Murad Molla Şeyhi o gün Padişah'ın huzurunda eski öğrencilerine icazet verdiği gibi, Ahmed Cevdet Paşa'ya da Mesnevî-i Şerif'den icâzet vermiştir.¹

Konya'daki Dergâhtan sonra ikinci önemli merkez olan Afyon Mevlevîhânesi de 1259/1844'de yıkılınca Sultan Abdülmecid tarafından yeniden inşa edilmiştir.² Afyon Mevlevîhânesinin bu tamirine ait kitâbe Ziver Paşa tarafından "Asâr Paşa, Divân Münşat" adlı eserinde yazılmıştır. Şöyle ki:

*Şehenşâh-ı cihân kutb-u zaman Abdülmecid Han'dır
Velâyetle hilâfet sahibi bir şah-ı bi-hemta
Bu tarihin seza tahsin ederse evliya ZİVER
Bu vala hanikahı kutb-ı devran eyledi ihya(1260).³*

Bursa Mevlevîhânesi cümle kapısı kitâbesinden Sultan Abdülmecid'in bu Mevlevîhâneyi tamir ettirdiğini anlıyoruz:

*Cevherin tarihini vali iken yazdı Celâl
Kıldı bak tecdid bu dergâhı Han Abdülmecid (h.1309).*

Aynı şekilde Gelibolu Mevlevîhânesinin iki ayrı kitâbesinde Sultan Abdülmecid'in adı geçmektedir; I.Taç kapısı kitâbesinden:

*1256 Yapdırup Abdülmecid Han salikane cay-gâh
1256 Ehl-i vecde oldı bir cay-ı safa bu han-gâh(Azmi)
Mevlevîhânenin II.Taç kapısı kitâbesinden:*

*Oldı nev ta'mir ile adap cay-ı pür safa
Yapdı Şeh Abdülmecid Hakk'a beca irfan seza(Azmi, 1266-1267).⁴*

Kütahya Mevlevîhânesi tamir kitâbesinden yine Mevlevîhânenin Sultan Abdülmecid tarafından 1257/1841'de tamir ettirildiğini anlıyoruz:

*Resm-i digerde didim tarih-i balasın Aziz
Kıldı pak icad bu dergâh-ı Han Abdülmecid(Aziz).⁵*

¹ Fatma Aliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Sad:Metin Hasırcı, İstanbul 1994.

² BOA, Dahiliye İradeleri, no: 6509, 9312, 14264.

³ Yusuf İlgar, "Afyonkarahisar Mevlevihanesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996, s. 108-109.

⁴ İsmail Yakıt, a.g.m., 34-35; Bkz: BOA, Dahiliye İradeleri, no: 6092.

⁵ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 1315.

Galata Mevlevîhânesi semâhânesinin kitabesinde de Sultan Abdülmecid'in adı geçmektedir:

*Bin iki yüz yetmiş altı sali içinde behin
Kıldı bu dergâhı Şeh Abdülmecid a'la bina(Ziver).¹*

Galata Mevlevîhânesi'nin inşaat masrafiyla ilgili Dâhiliye irâdesinin metni şöyledir:

"Atufetlu Efendim Hazretleri,

Galata Mevlevîhânesi'nin muhterik olalıdanberu arsa-i haliye olarak kalması dervişanının sefaletlerini mucib olmakta olmasıyla inşası iltimas olduğuna ve hanikâh-ı mezburede mesarif-i inşaiyesi için altmış dokuz senesi muvazenesine idhalen iki bin kise akçe tahsis olunarak ve bundan fakat derununda bulunan çeşme ve şadırvanın mesarif-i ta'miriyesi olan üç yüz elli üç kise bu kadar guruşa i'ta kılınarak hanikah-ı mezburun şimdilik inşası iltimas olunan mahallerinin dahi keşf ve münakasası bil icra der bütün yigirmi dokuz bin guruşde menas-ı kılıf üzerinde takrir eylediğine binaen ol mikdar masraf ve şerait-i mukarrere ile inşası hususuna dair maliye nezaret-i celilesinin bir kıt'a takriri menzur-ı ali buyurulmak için arz ve takdim kılınmış olmağla bir mentuk takrir icray-ı muktezasının nezaret-i müşarünileyhe havalesi hakkında her ne vecihle irade-i Seniyye-i Hazret-i Padişahi müteallik ve şerefsudur buyuruluyor ise ana göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i Senaveri terkim olundu Efendim. Fi 6 Rebiülevvel sene (12)73. M.

Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

Ziver-i enamil-i tefhim olan iş bu tezkire-i sâmiye-i asafâneleriyle zikr olunan takrir-i menzur-ı maalimevfur Hazret-i Padişahiye buyurulmuş ve husus-ı mezkurun ber mentuk-ı takrir icray-ı muktezasının nezaret-i müşarünileyhaye havalesi müteallik ve şerefsudûr buyurulan emr û irâde-i Seniyye-i Cenab-ı Tacidari iktizay-ı celilinden bulunmuş ve marûlbeyan takrir yine savb-ı sami-i asafîlerine iade kılınmış olmakla ol babda emr u ferman Hazret-i minelemdir. Fi 7 Rebiülevvel sene (12)73. "²

Çelebi Said Hemdem Efendi'nin İstanbul'a gelmesi ve Arif Paşa konağında misafir edilmesiyle ilgili Dâhiliye irâdesi özetle şöyledir:

Said Çelebi'nin İrade-i Seniyye gereğince Mübarek Bayram esnasında Dersaadet'e geleceğini ve kendisinin Arif Paşa Konağında misafir edileceğini belirtilen Sadrazam'ın tezkiresi metninde, bu sebeple meydana gelecek masraf için tahsisatın artırılması talep edilmektedir. Mabeyn

¹ İsmail Yakıt, a.g.m., 36; Bkz: BOA, Dahiliye İradeleri, no: 5314, 12863, 29849; Meclis-i Vala, no: 17013. Bu kitabe halen "Divan Edebiyatı Müzesi" olarak faaliyet gösteren Mevlevihanenin semahane kapısı üzerinde durmaktadır.

² BOA, Dahiliye İradeleri, no: 23883.

Başkâtibi de bu durum Padişah'ın İrade-i Seniyyesine uygundur diyerek cevap vermektedir.¹

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Sultan Abdülmecid'in başta Konya dergâhı (Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:2210, 4242, 5751, 7218, 7540, 8525, 8205, 8576, 10908, 9280, 12275, 14226, 14416, 27014, 28121, 24658, 25106, 25147, 25208.) olmak üzere Üsküdar(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:4487, 4834, 8530, 11225, 13140, 27837.), Galata(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:23068, 10696, 11593, 27837.), Selanik(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:4532.), Reha(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:4881.), Kayseri(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:7045.), Edirne(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:27857, 27866.), Beşiktaş (Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:10470, 10557, 12008, 14140, 25038.) ve İzmir(Bkz: Dâhiliye İrâdeleri, no:28518, 23543.) Mevlevîhânelerinin tamiri ve dervişanına yardım ile ilgili bir çok Dâhiliye irâdesi bulunmaktadır.

1273/1857 tarihli bir Dâhiliye İrâdesine göre de Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Nazif Efendi'ye atıyye-i Seniyye verilmektedir.² 1273/1857 tarihli diğer bir Dâhiliye İrâdesiyle İzmir Mevlevîhânesi şeyhinin irâde-i seniyye gereğince maaşı arttırılmaktadır.³ Ayrıca 1275/1859 tarihli bir arızadan, Konya Dergâhı vakıflarının imtiyazlarının, bütün Mevlevî zaviyeleri vakıflarına teşmil edildiğini anlamaktayız.⁴ Bütün bu Dâhiliye İrâdeleri ve tarih kitâbelerinden Sultan Abdülmecid'in Mevlevî tekkelerine çok ilgi gösterdiğini anlamaktayız.

4. Sultan Abdülaziz ve Mevlevîlik

Sultan Abdülaziz de (1277-1293/1861-1876) ataları gibi Mevlevîliğe karşı sevgi beslemektedir. Sultan, Mevlevîhan Hâce Hüsam'ı görmek istemiş ve onu saraya davet etmiştir. Daha önce Sultan Abdülmecid'in davetine icabet etmeyen Şeyh, Sultan Abdülaziz'in davetine de kulak asmaz. Bir gün Padişah Hâce Hüsam'ı yolda görmüş ve "Seni emirü'l mü'minin çağırır, şer'an emrine uymak gerektir" diye haber göndermiştir. Gözleri ama olan Şeyh, emri duyunca değneğini yere vurarak kendi kendine "ey nefis şimdi en büyük imtihanı veriyorsun" demiş ve sonra sesin geldiği tarafa dönüp "Efendinize haber verin, ben onu emirü'l-mü'minin tanımıyorum" diyerek uzaklaşmıştır. Padişah sesini çıkarmaz. Bu hadiseden bir kaç gün sonra Sultan Abdülaziz hal' edilince bu şeyhin kerametine hamledilmiştir.⁵

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 24898.

² BOA, Dahiliye İradeleri, no: 25038.

³ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 23543.

⁴ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası, Mektubi Kalemî, VIII, no: 1980, 2790.

⁵ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası, Mektubi Kalemî, VIII, no: 1980, 2790.

1284/1867 tarihli bir kitâbeye göre Konya'da Mevlânâ mamuresi Abdülaziz zamanında 1284/1867 yılında bazı tamirler geçirmiş ve ilaveler yapılmıştır. Yine Mevlânâ Dergâhının şadırvanının 1285/1868 yılında Sultan Abdülaziz'in emriyle tamir edildiği bilinmektedir. Konuyla ilgili Dâhiliye irâdesinin metni şöyledir:

"Atufetlu Efendim Hazretleri,

Konya'da kain Dergah-ı Şerif Hazret-i Mevlânâ kuddise sirrehül a'la'de muhtac-ı ta'mir olan mahaller rehin-i hin-i hitam olmakla teşekkür-ü eltaf-ı celile-i ni'meti ve keşfinin kusuri bulunan yerlerinde dahi termimi zımnında istid'ay-ı atifet i şamil reşadetlu Çelebi Efendi Hazretlerinin var ve olan tahriratı lef'en arz ve takdim kılındı. Sair muvaffakatvaye-i Hazret-i Pdişahiye dergah-ı şerif-i mezkurun suret-i ceridede ta'mir ve inşası hatımm pezir olub kusurinin dahi ber mucib-i iltiması yaptırılması muvafık şan-ı ali olacağı gibi suri ve ma'nevi isticlabi daavat-ı hayriye-i Cenab-ı cihanbaniye müstelzim olduğune binaen maliye nezaret-i celilesiyle bilmuhabere iktizasına bakılacağı ve teşekkürat-ı ma'ruzenin nazar-ı aliyeye mucib-i mahzuziyeti olduğunu mütezemmin muşarünileyh Çelebi Efendi'ye cevaben yazılması hakkında her ne suretle emr ve ferman-ı inayetbeyan Hazret-i şehriyari şerefnev' ve südur buyuruyor ise mentuk-ı münifine tevfik-ı hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundi Efendim. Fi 22 Şevval sene (12)84. M.

Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

Reside-i dest-i ta'zim olan iş bu tezkire-i Samiye-i asafaneleriyle mezkur tahrirat-ı menzur-ı mealimevfur Hazret-i Padişahi buyurulmuş ve ber mucib-i istiza-i muşarünileyh Çelebi Efendi'ye cevanban yazılması müteallık ve şerefnev' buyurulan emr u ferman lütf-ü ünvan Cenab-ı müllükane mentuk-ı münifinden olarak zikr olunan tahriratına savb-ı Sami-i hidivlerine iade kılınmış olmağla ol babda emr u ferman Hazret-i minelemrindir. Fi 23 Şevval sene (12)84."¹

1277/1861 tarihli bir Dâhiliye irâdesinden Halep Mevlevîhânesinin de Sultan Abdülaziz döneminde tamir edildiğini anlamaktayız. Dâhiliye irâdesi Sadrazam'ın,

"Atufetlu Efendim Hazretleri,

Evkaf-ı Hümayun nezaret-i celilesinin menzur mealimevfur Cenab-ı Padişahi buyurulmak için arz ve takdim kılınan takririne Meclis-i Vala tarafından terkim olunan zeyilden senaban olduğu vecihle Halep Mevlevihanesi'nin inşa ve ikmal zımnında mahalli evkaf hasılatından havale-i sarf kılınmış olan....." satırlarıyla başlamakta ve Mabeyn

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 39799.

Başkatibi'nin Padişah'ın iradesini belirten "*ol babda emr u ferman Hazret-i minelemrindir.*" cümlesiyle son bulmaktadır.¹

Yine Dâhiliye irâdelerinden 1280/1864 yılında Kulekapısı Mevlevîhânesinin tamir edildiğini (Dâhiliye İrâdeleri, no:35171.), ayrıca bir çok Mevlevî dervişine maaş bağlandığı ve atiyeler sunulduğunu Dâhiliye irâdelerinden anlamaktayız.⁹³

5. Münşeatlere Mevlevîlik

Sultan Abdülaziz döneminde tertip edilmiş "*Münşeât-ı Asım Bey-1286(1870)*" ile "*Münşeât-ı Aziziye Fi Asar-ı Osmaniye-1284(1868)*" adlı eserlerde Mevlevî çelebilerine ve muhiblerine yazılmış mektuplara tesadüf edilmesi, o devir Mevlevîlerinin sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olduklarını ortaya koymaktadır. Bu münşeatlere "*Medine-i Konya'da Seccadenişin-i İrşâd-ı Asitâne-i Hazret-i Mevlânâ zat-ı şerife tesvid buyuduklarıdır*"², "*Medine-i Konya'da Seccadenişin Hanikâh-ı Mevlevî Çelebi Efendi Hazretlerine*"³ ile "*Pertev Paşa Merhumun Muhibban-ı Mevlevîyeden Bir Zata Mektub-ı Belîğanesi*"⁴ başlıkları ile derc edilen mektuplarda Mevlevîlere ve Mevlevîliğe saygı ve sevgi ifadeleri edebî bir üslupla yer almaktadır. Devrin devlet adamlarının Mevlevîlere bakışını göstermesi bakımından Pertev Paşa'nın mektubunu buraya alıyoruz:

"Zat-ı mekarim-i simatlarının minel ezel ayine-i mahiyet-i fitriyesi bila hail pertev-i feyz-i şemse mukabil ve halbu ki saye-i Mevlânâ'da sikke-i kadr u itibarları tac-ı zernişan-ı hurşide mümasil olduğu vareste-i berahin u delail olmağın çaker-i mütehassiseri sema'hane-i alem-i imkande tennure-puş-i hayat ve hırka be-duş-ı zindegani vu sebat oldukça nay-ı zeban-ı sadakat nişanımı dem-i vapisine kadr-i nevay-ı dilkeş-i eday-ı sena ve zemzeme-i ruh efcay-ı duay-ı devletlerine hasr ve vakf u enfas-ı iktidarımı sarf ederek minel-kadim mutrib-i dil-i çakeri nağamat-ı nevaziş-ı iltifatleri ağzasinin tesiriyle çarh u devrana girmiş ve çoktan beru saday-ı dilaray-ı nay-ı afyetleri istimaine nail olamamış olduğundan makam-ı ubudiyet ve müsadekattan teşa'ub eden terane-i ihtisasın usulüne riayet Mesnevi-i hüsn-ü teveccühlerine müracaattan ibaret olduğuna ve kuliniz savb-ı veliyyün naimilerine karsaz-ı iddia olduğum hulus ve hususiyetim terennümleri saz ve söz kabilinden olmadığına binaen karib ve baid hankah-ı sıdk-şiaride

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no: 30762.

² Çelebizade İsmail Asım Efendi, Münşeât-ı Asım Efendi, Haz: Sahhaf Es'ad Efendi, (İstanbul) 1286, s. 14-15.

³ Çelebizade İsmail Asım, s. 246-247.

⁴ Münşeât-ı Aziziye Fi Asar-ı Osmaniye, Haz: Hacı Nuri Efendi, (İstanbul) Vezir-i Hani Matbaası, s. 23-24.

adab-ı marziye-i ihtisasiyenin perdelerini gözeterek meddü'l-eyyam küdumzen-i kıyam ve na'than-ı ihlas-ittisamleri olduğunu, aralıkda hak-pay-ı devletlerine ibane ve iş'are mübaderet-i fariza-i zimmetim olarak ramüşger-i hame-i çakeranem tesdi-i ser-i alilerinden ihtiraza evvel mebhasde nakarat-ı makalat-ı adiyeden sarf-ı efkar ve usul-i makbule-i icara ağazbirle iktibas-ı envar-ı telettüfat-ı hasenelerine ni'mezzeria ittihaz olunduğu inşaallahu Teala."

Münşeatlardaki mektuplardan bir örnek de "Münşeat-ı Asım Efendi" adlı eserden verelim:

"Medine-i Konya'da Seccade-nişin-i Hankâh-ı Mevlevî Çelebi Efendi Hazretlerine:

Saadetlu, hidayetlu, kerametlu aziz-i sütude hisalım Sultanım Hazretlerinin hankah-ı keramet destgâhleri ila yevm-i nefhü's-sur mes'ay-ı uşşak-ı şevk-peymayan olmak daavat-ı meşhudetü'l icabeti manend-i berg-i sebz-i dervişan-ı dest-aviz-i huzur-u fayizü'n nurleri kılınup zat-ı suruşsimatleri ma tecellet-el hakayık fi merayai'l vücud revnak-ı aray-ı semahane-i şuhud olmak duasi zımninde nümude-i muhabbet dil-rübudeleri budur ki teveccüh-ü aliyeleri berakatiyle müstağnim-i ni'me giran-ı kadr-ı hayat ve sena ve sitayişleriyle dane-şimar subhe-i evkat olup cayegir-i zamir olan ve duvela muktezasınca vesile-cuy-ı istiksay-ı tab'-ı levh-i aşinaleri iken resanende-i rekime-i muhaleset-i daileri bu tarafta itmam-ı maslahat ile ol savbe imale-i lıccam-ı muavedet etmekle badi-i tahrik hame-i meveddet olmuştur. Baki hem vare."

Münşeat-ı Aziziye'de Şeyh Galib'in Sema' ile ilgili şu manzumesi de yer almaktadır:

*Bunda madam aşıkan eyler sema'
Mahd u mührü asuman eyler sema'
Sırr-ı aşk eflaki sergerdan edip
Haliyen kevn ü mekân eyler sema'
Çeşm-i giryan guyiya girdabdır
Kef-zenan gevher-feşan eyler sema'
Devr eder mey-haneyi muğ-peçeler
Ka'bede san hacıyan eyler sema'
Ney-sefir-i şevk urup mürgan-ı kuds
Çün kebuter pür-zenan eyler sema'
Ben o Kays-ı serseri-seyrim ki gah
Başım üzre aşiyân eyler sema'
Nur-bahş oldukça Galib Şems-i aşk*

*Mevlevîler zerre san eyler sema*¹

6. Mahmud Sadreddin Çelebi

Said Hemdem Çelebi'nin vefatı üzerine(1276/1859), oğlu Mahmud Sadreddin Çelebi, bütün Konya dergâhı ileri gelenlerinin ortak tasvibiyle Çelebilik makamına getirilmişti.² Ağır başlı, hoşsohbet, hayırsever bir şeyh olarak tanınmıştır. Onun dergâh şeyhliği sırasında 1283/1867'de Konya'da büyük bir yangın çıkmış, Konya çarşısı ile çarşı içindeki Yüksek Cami ile Kapı Camii tamamen yanmıştı. O zamanlar Konya valisi Burdurlu Ahmed Tevfik Paşa ile Sadreddin Çelebi elele vererek, Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevnihal Valide Sultan'ın yardımı ile Yüksek Cami yerine 1291/1874'de şimdiki Aziziye Camii yaptırılmıştı. Kapı Camii yerine, 1284/1868 yılında yaptırılan cami ise daha çok Mahmud Sadreddin Çelebi'nin para yardımı ile tamamlanmış, ayrıca yanan dükkanların yerine elli beş yeni dükkan inşa edilmiştir. Sultan Abdülaziz 1287/1870 yılında dergâh şadırvanını da tamir ettirmiştir. Konya 1290/1873 yılında bu sefer büyük bir kuraklık tehlikesi geçirmiş, 1290/1873 kıtlığı denilen bu yıl halk perişan bir vaziyette sokaklara dökülmüştür. Konya valisi Salazlı Ahmed Esad Paşa ile Mahmud Sadreddin Çelebi'nin halka yardım etmesi dergaha saygıyı daha da arttırmış, Sultan Abdülaziz, Çelebi'ye nişanlar tevcih etmiştir. Mecidiye nişanını Çelebi'ye tevcihle ilgili Dâhiliye irâdesinin metni şöyledir:

"Atufetlu Efendim Hazretleri,

Reşadetlu Çelebi Efendi Hazretlerine münasib rütbeden bir kıt'a Mecidiye nişanı zişan-ı ihsan buyurulmasının suret-i inhası istimzacına dair Konya valisi devletlu Paşa Hazretlerinin Kapu Kethüdası saadetlu Efendiye tevarud eden şukkası menzur-ı ali-i Cenab-ı mülukane buyurulmak için arz ve takdim kılındı. Müşarunileyhe handan-ı velayet-i ünvan Mevlanay-ı Rumi sülale-i muhteremesinden bulunduğu cihetle taraf-ı eşref Hazret-i Hilafetpenahiden bu misüllü eltaf-ı Seniyyeye nailiyeti muvafıkşan mekarim-i nişane Cenab-ı şehinşahi olmakla ve vali-i müşarunileyh tarafından inha olunmaksızın doğruca inayet ve ihsan buyurulması daha münasib olacağı tahattur olunmakla müşarunileyh birinci veyahut ikinci rütbelerden bir kıt'a nişan i'mal ettirilmesi hakkında her ne vecihle emr u ferman-ı Hümayun-u Hazret-i Padişahi isabetpiray-ı sünuh ve südur buyurulur ise muktezay-ı celil üzere harekete iptidar olunacağı beyanıyla tezkire-i Senaveri terkim kılındı Efendim. Fi 17 Receb sene 1279. M.

Ma'ruz-ı çaker-i kemineleridir ki,

¹ *Münşeât-ı Aziziye*, s. 79.

² BOA, Dahiliye İradeleri, no: 28518, 28524; A. Gölpınarlı, s. 176-177.

*Reside-i dest-i ta'zim olan iş bu tezkire-i Samiye-i asafaneleriyle mezkur şukka menzur şevketmeyfur Cenab-ı Padişahi buyurulmuş ve müşarunileyh ikinci rütbeden bir kıt'a nişan-ı zişan i'mal ettirilmesi şerefnüsuh ve südür buyurulan emr ve irade-i ihsanade-i Cenab-ı cihanbani müktezay-ı münifinden olarak zikr olunan şukka yine savb-ı Sami-i asafilerine iade kılınmış olmağla ol babda emr u ferman Hazret-i minelemrindir. Fi 18 Receb sene 1279."*¹

Çelebi de kendisine tevcih edilen Mecidiye nişanından dolayı teşekkür etmiştir(Bkz: Dâhiliye İradeleri, no:39326). Ayrıca Çelebi'nin biraderlerine de nişanların tevcih edildiği görülmektedir(Bkz: Dâhiliye İradeleri, no.39609). Sadreddin Çelebi 1298/1881'de ölünce yerine kardeşi Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Fahreddin Çelebi geçmiştir.²

A. II. Abdülhamid Döneminde Mevlevîlik

1. II. Abdülhamid ve Osman Dede

Sultan II.Abdülhamid tahta geçtikten sonra(1293-1327/1876-1909) Mesnevihan Şeyh Osman Selahaddin Dede'den Mesnevi okumaya başlamış ve kendisine ayda bir kuruş maaş bağlamıştı. Saraya davet ederek, haftada bir iki gün gelip ders vermesini de emretmişti. Fakat bu kamil Şeyhten ancak bir defa ders okumuştur. Şeyhin herkesçe bilinen ahlak ve fazileti ve şöhreti dolayısıyla Padişah tarafından da kendisine fevkaledede itibar ve hürmet gösterilmesi, Saray ileri gelenlerinden bazılarınca hoş görülmemeye başlanmış ve Şeyh hakkında olumsuz bir hava hazırlanmaya başlanmış idi. Şeyhi çekemeyenler fırsat düştükçe kendisi aleyhinde konuşuyorlar ve "bu sivri kulaklının burada ne işi var" diye küçümsüyorlardı. Bir gün Şeyh Osman Efendi Padişah'ın huzuruna kabul edilir. Bir çok iltifat ve hürmet gördükten sonra, dünyanın gidişinden, özellikle devlet işlerinden bahsedilir. Osman Efendi "Nalbant kuyumculukta, kuyumcu nalbantlıkta kullanılır ise başarı elde edilemez" diyerek fikrini beyan eder. Mithat Paşa'ya da yakın olması Şeyh'in bazı kişilerin nazarında değerini düşürmüştü. Bu gelişmeler üzerine ihtiyarlığı nazara verilerek dergahta oturup zikir ile meşgul olması irade edilir. Bu Padişah iradesi üzerine Osman Efendi ölünceye kadar Yenikapı dergâhından dışarı çıkmamış ve bir süre sonra bir kuruşluk maaşı da kesilmiştir.³

Sultan Abdülhamid'in tahta geçirilme töreninde bulunan Mevlevî Osman Efendi, Padişah'ın derin minnetini kazanmıştır. V.Murad'ın tahttan indirilmesine dair fetva Saray'a gelmemiş, Şeyhülislâm telaşa düşmüş, bu

¹ BOA, Dahiliye İradeleri, no:34077.

² M. Önder, s. 65-66.

³ M. Ziya, s. 186.

sırada Osman Dede, "İcma-i Ümmet fetva değil midir?" demiş, bu söz üzerine fetva beklemeden Abdülhamid'e bey'at edilmiştir. Padişah'ın bu sözü üzerine Osman Selahaddin Dede'nin alnını öptüğü de rivayet edilmektedir.

Mithat Paşa'nın akıbeti, sarayın Yenikapı Mevlevîhânesine ve bu münasebetle de bütün Mevlevîlere karşı görüşünü değiştirmiştir. Sarayda Mesnevi okutmaya memur olan Osman Dede, ihtiyarlığı dolayısıyla zahmete girmemesi ve dergâhta oturup evrad ve ezkârıyla meşgul olması irâdesi ile saraydan uzaklaştırılmıştır.¹

Osman Dede'nin oğlu Celaledin Dede zamanında Yenikapı dergâhı, yönetimin kapatmadığı, fakat en fazla korktuğu ve daima göz altında bulundurduğu bir yerdi. Abdülhamid'in padişahlığı, bu dergah şeyhinin delaletiyle kararlaştırılmıştı. Veliahd Reşad Efendi de Osman Selahaddin Dede'ye mensuptur.² Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Osman Selahaddin Dede'nin defin masrafı için II.Abdülhamid hazine-i hassadan iki bin kuruş cenaze masrafı için yollanmış ise de, bu para Şeyh'in vasiyeti gereğince bu hizmete sarf edilmemiştir.³

Sadreddin Çelebi'nin 1298/1881'de vefatı üzerine yerine büyük kardeşi ve Manisa Mevlevîhânesi şeyhi Fahreddin Çelebi Mevlânâ dergâhı postnişinliğine getirilmiştir. Bütün çelebilerin ve dedelerin Şeyhülislâma birlikte çektikleri telgraf üzerine Konya Mevlânâ dergâhı postuna oturan Fahreddin Çelebi, ancak bir yıl postnişin olmuş, 1299/1882'de ölünce yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi geçmiştir.⁴ Beş sene Mevlânâ dergâhında çelebilik yapan Mustafa Safvet Efendi, Mevlânâ Türbesinin yeşil kubbesinde bazı onarımlar yaptırmış, kubbe kurşunlarını yenilemiştir. 1304/1887 yılında ölünce yerine kardeşi Abdülvahid Çelebi geçmiştir.

2. Abdülvahid Çelebi

Safvet Çelebi'nin 1304/1887'de vefatı üzerine yerine Hemdem Çelebi oğullarından Abdülvahid Çelebi geçmiştir. Abdülvahid Çelebi zamanında II.Abdülhamid Osmanlı tahtındaydı. Aşırı alevî inançlara sahip olduğu söylenen ve bu yüzden epeyce takibata uğrayan Abdülvahid Çelebi, bilhassa iyi kalpliliği ve cömertliği ile ün salmıştır.⁵

Abdülvahid Çelebi'ye karşı uygulanan Saray'ın baskılı tutumunun temelinde etrafın yanlış telkinleri olduğu ifade edilmektedir. Çelebi,

¹ A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 272-273.

² M. Ziya, s. 183-184.

³ M. Ziya, s. 217.

⁴ A. Gölpınarlı, s. 177; M. Önder, s. 66.

⁵ A. Gölpınarlı, s. 177.

devamlı göz altında tutulmuştur. Hatta Sivas valisi iken vefat eden Hacı Hasan Paşa'nın Konya valiliği sırasında Antalya'da bulunduğu zaman, Konya'da Saray'a çekilen telgrafta: "Çelebi Efendi şiiiliği yaymak için Hacı Bektaş Kasabasına gidiyor" diye haber verilmiş olduğundan, buna karşılık gelen telgrafta da "Çelebi Efendi'nin olduğu yerde ikamete memur edilmesi" emir ve ihtar edilmiştir. Bu ikinci telgraf geldiği sırada Şeyh Efendi Ilgın'da bulunmuş ise de kazanın kaymakamı insafli, iyilik sever bir kişi olmalı ki, bu telgrafi biraz geciktirmiş, bu müddet içinde Abdülvahid Çelebi Konya'ya gelebilmiştir.

Çelebi Efendi'nin çok kalenderce hallerinin bu şüpheye kuvvet vermiş olduğu tahmin edilebilir. Bu olaydan çok müteessir olan Abdülvahid Çelebi, "Biz Mevlevîlerin bu Osmanlı Devleti'ne ve Hanedana sadakat ve bağlılığımız çok eskidir. Bu husus tarih geleneklerine geçmiştir. Bilemem neden bağlılığımız bu şekilde yansıtılıyor." diyerek üzüntüsünü belirtmiştir. Abdülvahid Çelebi'ye yapılan baskılar arttığından Şeyh görevinden istifa ederek mabeyne(saraya) bir telgraf çekip, "Bütün Mevlevî ailele birlikte ferman buyurulacak yere göç etmeye hazırız" demiştir.¹

3. Abdülhalim Çelebi ve Veled Çelebi

Abdülvahid Çelebi'nin yerine oğlu Abdülhalim Çelebi geçmiştir.² Abdülhalim Çelebi yaklaşık üç yıl bu makamda kalmış,³ ancak hususi hayatı tezvirlere yol açtığından 1327/1909'da azledilip yerine Necib Çelebi oğlu Veled Çelebi tayin edilmiştir.⁴ Mevlevîlerin çoğu, başta bizzat çelebiler olmak üzere, Veled Çelebi'nin inas kolundan olduğunu, yani ana tarafından Mevlânâ soyuna mensup bulunduğunu söylerler. Hatta bu yüzden Veled Çelebi, baba tarafından çelebi olduğunu isbat etmek için ta Mevlânâ'ya, Mevlânâ'dan da Hazret-i Ebubekir'e kadar şecerelerini muhtevi koca bir kart bastırmıştır. Eğer ana tarafından Mevlânâ soyundan olduğu doğruysa Sultan Veled'den itibaren inas kolundan makama geçen ikinci çelebidir.⁵ Birincisi, IV.Murad zamanında Ebubekir Çelebi'nin İstanbul'a gönderilmesi üzerine, Afyon'dan getirilip Çelebilik makamına oturtulan Küçük Arif Çelebi diye anılan III. Arif Çelebi'dir.

¹ M. Ziya, 202-203; M. Önder, s. 67-68.

² BOA, Evkaf İradeleri, no: 3281(292)

³ BOA, Evkaf İradeleri, no: 553(3133)

⁴ BOA, Evkaf İradeleri, no: 1852(3201); BOA, Meşihat İradeleri, no: 97/1621.

⁵ A. Gölpinarlı, s. 177.

4. Mithat Paşa ve Osman Dede

İslahat ve Tanzimat teşebbüslerinde menfi bir yol takınmayan ve Bektaşiliğe karşı hükümetçe tutulan Mevlevîlik, V.Murad'ın tahttan indirilişi ile II.Abdülhamid'in tahta geçirilişinde müsbet bir vazife görmüştür. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Selahaddin Osman Dede'ye mensup olduğu rivayet edilen Mithat Paşa, dikkatleri üzerine çekmemek için, Saltanata Abdülhamid'in getirilmesi kararı ile neticelenen ilk toplantıyı Şeyh'in kendi köşküne yakın olan ve tekke civarında bulunan köşkünde yapmıştır. Bundan önce Damad Mahmud Paşa ile Mithat Paşa, bu kararı Yenikapı Mevlevîhânesinde bir mukabele esnasında vermişlerdi. Sonradan Osman Efendi Abdülhamid'in davetiyle Beşiktaş Sarayında Veliahd dairesine gitmiş, şehzadeyle görüşmüştür. Bu görüşmede Abdülhamid ile Mithat Paşa arasındaki, Büyükdere sırtlarındaki, Hacıosman bayırı ile Maslak yolu arasındaki köşkte vuku bulan ilk buluşma kararlaştırılmıştır. Bu buluşmada Osman Efendi de bulunmuş ve Abdülhamid Mithat Paşa'ya, Kanun-u Esasiyi ilan edeceğini vadedmiş, hatta rivayete göre Paşa, Abdülhamid'den buna dair bir kağıt da almıştır.¹

5. İttihatçılar ve Mevlevîlik

Mevlevîliğin Osmanlı Devleti ile Saray muhiti ve devlet adamları nezdindeki nüfuzunu bilen ve kendi fikirlerinin, bunların desteğinde daha da güçlü olabileceğini düşünen İttihat ve Terakki yetkilileri, Mevlânâ dergahı postnişinliğine kendilerine yakın bir şeyhin tayini için harekete geçmişlerdir. Bu gayenin tezahürü olarak II.Meşrutiyetin başlarında, Konya Mevlana dergahı postnişini Abdülhalim Çelebi'ye, önce Abdülhamid'in hal'i için "cebren" telgraf çektilmiş, bilahare kendisi azledilerek yerine fikren kendilerine yakın hissettikleri Veled Çelebi'yi (İzbudak) tayin ettirmişlerdir.² Veled Çelebi'nin dokuz sene süren şeyhliğine karşılık, kendisi, "hak ve hakikatın inkişafına intizar" ile mücadelesine devam eden Abdülhalim Çelebi, Haydarizâde İbrahim Efendi'nin şeyhülislamlığında, meşihata müracaatla, durumun açıklığa kavuşturulması ve mağduriyetinin önlenmesini istemiştir. "Şer'i ve kanuni bir sebep olmadığı halde azledildiği" anlaşıldığı halde, makamına iadesi için ilgi çekici bir uygulamaya teşebbüs edildiği anlaşılmaktadır. Abdülhalim Çelebi ma'ruzat dilekçesinde, benzeri geçmemiş olduğu halde, Mevlânâ'nın erkek evladları arasında bir seçim meselesi ihdas edilmiş, Abdülhalim Çelebi ekseriyetin reyini alarak durum Şeyhülislamlığa bildirilmiştir. Daha sonra bununla da iktifa edilmemiş, seçim işi Mevlevî çelebilerine teşmil edilerek, onların da

¹ A. Gölpinarlı, s. 272.

² BOA, Meşihat İradeleri, no: 97/1621.

reylerine müracaat edilmiş, yapılan oylama sonunda Veled Çelebi'nin on iki oyuna karşılık Abdülhalim Çelebi, elli yedi oyla tekrar Mevlânâ dergâhı postnişinliğine hak kazanmıştır. Bu durum bir dilekçe ile Şeyhülislamlığa bildirilmiş ve Abdülhalim Çelebi, dokuz sene sonra, hakkı olan Mevlânâ dergâhı postnişinliğine tayin edilebilmiştir.¹

6. II. Abdülhamid'in Mevlevîliğe İlgisi

II. Abdülhamid Mevlânâ'ya bağlı olmakla birlikte dönemin Mevlevî şeyhlerinin siyasetle uğraşmasını istemezdi. Bu sebepten dolayı, Mevlevî tarikatına bağlı olan Veliahd Reşad Efendi'nin Konya'daki Çelebi Efendi ile münasebetlerinden endişe duymaktaydı. Ferid Paşa, Çelebi'nin hareketlerini devamlı olarak Saraya bildirmiştir.² Ancak buna rağmen Mevlevî meşâyihine ve dergâhlarına gereken ilgiyi göstermiştir. Mesela ilk Meclis-i Meşâyih azalığına Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede seçilmiştir.³

Yine Divane Mehmed Çelebi'nin türbesinin bulunduğu Afyon Mevlevî dergâhı II. Abdülhamid döneminde yanmış ve aynı dönemde tamir görmüştür.⁴ Bu tamir için II. Abdülhamid 14.000 altın harcamıştır.⁵ Sultan Abdülhamid bugün elimizdeki en eski nüsha olan, Divân-ı Kebir'in h.1327/1910 tarihli bir el yazmasını mükemmel bir şekilde tamir ettirerek Afyon Mevlevîhânesine hediye etmiştir. Bu eser halen Afyon kütüphânesinde bulunmaktadır.⁶ Divane Mehmed Çelebi'nin biraz ön tarafında ve yanında bulunan büyük sanduka, babası Aba-puş-ı Veli'ye(Bali Mehmed Çelebi) aittir. Bu sanduka kırmızı kadifeyle örtülüdür. Sol tarafında, içinde "fa'lem ennehu la İlahe İllallah Muhammedür Resulullah" yazısı bulunan destarlı bir sikke, sırmayla işlenmiştir. Baş tarafta sağ ve sol köşede "ve kefa billahi şehiden Muhammedür Resulullah" işlidir. Bu puşide 1310/1891'de II. Abdülhamid tarafından hediye edilmiştir.⁷

Konya Mevlânâ dergâhı II. Abdülhamid zamanında(1307/1889'de) tamir edilmiştir. Bu tamir sırasında semâhâne genişletirilmiştir.⁸

¹ İ. Gündüz, s. 212-213.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, VIII, 300; Bkz: John Robert Barnes, "Osmanlı İmparatorluğunda Tarikatlar", Çev: Celal Türer, *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997, s. 121.

³ İ. Gündüz, s. 205-206.

⁴ A. Gölpinarlı, s. 361.

⁵ Y. İlgar, a.g.m., s. 113.

⁶ Celaledin M. Bakır Çelebi, "Osmanlı Hanedanında Mevlevilik, Mevlevihaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996, s. 15.

⁷ A. Gölpinarlı, 362; H. Özönder, "Afyon Mevlevihanesi", s. 104.

⁸ İ. H. Konyalı, s. 654; H. Özönder, s. 38.

Günümüzde Mevlânâ ile oğlu Sultan Veled'in sandukalarını örtmekte olan geniş puşide II. Abdülhamid'in armağanıdır. 1312/1894 yılında hazırlanan puşide, bez üzerinde deri, bunun üzerine de atlas kaplamalıdır. Nakışları altın sırmalıdır. Yazıları Hattat Hüseyin Sırrı'ya ait olan puşide seksen kilo ağırlığındadır.¹ Bu şekilde Mevlevî dergâhlarıyla ilgilenen II. Abdülhamid'in aslında Kadiriye tarikatına bağlı olduğu ifade edilmektedir.²

Konya dergâhı postnişini Sadreddin Çelebi 1298/1881'de vefat edince, bütün Mevlevî ileri gelenleri, Şeyhülislâm'a bir mektup yazarak, o sırada Manisa Mevlevî dergâhı şeyhi olan Sadreddin Çelebi'nin biraderi Fahreddin Çelebi'nin postnişinliğe tayinini rica etmişlerdi. Sultan II. Abdülhamid'in fermanı ve Şeyhülislamın fetvası ile bu istekleri yerine getirilmiş, Fahreddin Çelebi büyük bir törenle Konya'ya gelerek Mevlânâ postuna oturmuştu.³ Bütün bunların yanında şöyle nahoş bir olaydan da bahsedilir:

II. Abdülhamid devrinde İzmir Mevlevîhânesi şeyhi Nuri Dede ile Tokadîzâde Şekip Efendi'nin, orada yayınlanan Hizmet gazetesinde Abdülhamid yönetimine karşı, hürriyet taraftarı yazılar yazdıkları, bu sebeple "erbab-ı mefsedetten" diye Bitlis'e sürüldükleri bilinmektedir.⁴ Ancak buna benzer hadiseler siyasî nitelikli olduğundan II. Abdülhamid'in Mevlevîliğe karşı bir tavır içinde olduğunu göstermemektedir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'daki Mevlevîhânelere de gereken ilgi gösterilmiştir. 1310-1313/1892-1895 yıllarında Kasımpaşa Mevlevîhânesi tamir edilmiştir.⁵ Görülen lüzum üzerine Kasımpaşa Mevlevîhânesinin duvarı 1322/1905 yılında diğer bazı kısımları da 1325/1908 yılında tekrar tamir edilmiştir.⁶ Ayrıca 1326/1909 yılında Galata Mevlevîhânesinin tamir edilmiş olduğunu görüyoruz.⁷ Diğer yandan 1321/1904 yılında Eskişehir Mevlevîhânesine çeşitli gıda yardımı yapılmış, 1324/1907'de de Kasımpaşa Mevlevî dergâhı seccadeneşliğine tayin olunan Mehmed Şemseddin Efendi'ye maaş tahsis edilmiştir.⁸

¹ BOA, Maliye İradeleri, no: 313/2805, 831/2660; H. Özönder, s. 15.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1996, IX, 109.

³ M. Önder, *Mevlana Şehri Konya*, s. 339.

⁴ N. Göyünç, a.g.m., s. 356; Ayrıca bkz: Nejat Göyünç, "Mevlevilik ve Sosyal Hayat", *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, Konya 1991, s. 95-101.

⁵ BOA, Evkaf İradeleri, no: 531, 2246(810), 2414(180).

⁶ BOA, Evkaf İradeleri, no: 532(2219), 528(2740).

⁷ BOA, Evkaf İradeleri, no: 56(2919).

⁸ BOA, Evkaf İradeleri, no: 371(2038), 925(2428); Ayrıca bkz: BOA, Maliye İradeleri, no: 2291/1834, 3029/539.

B. V. Mehmed Reşad ve Vahidüddin Döneminde Mevlevîlik

1. V. Mehmed Reşad'ın Mevlevîliği

Sultan V. Mehmed Reşad Veliahdlık yıllarını hep Mesnevi okuyarak geçirdiği için Mevlevîliğe intisab etmiştir.¹ 1324/1906'da Veliahd olan ve ağabeyi Sultan II. Abdülhamid'in sıkı denetimi altında bulunan Mevlevî muhibbi ve Yenikapı Mevlevîhânesinin müdavimi Sultan V. Mehmed Reşad, döneminin postnişini Şeyh Mehmed Celaleddin Dede Efendi'ye, Mevlevîhânedede(1324/Kasım 1906) meydana gelen yangından dolayı bir teselli mektubu yazmakla yetinmiş, ancak 1327/1909'da tahta çıktıktan sonra Mevlevîhânenin yanar bölümlerini tekrar yaptırmıştır.² Sultan Mehmed Reşad'ın Hazine-i Hassa'dan ihsan ettiği on bin lira ile mescid, şeyh dairesi, dedegân hücreleri, somathâne, matbâh-ı şerif ve kiler kagir olarak yeniden inşa edilmiştir.³

Sultan Mehmed Reşad Veliahd olduğundan beri Şeyh Osman Selahaddin Dede'ye bağlı ve hürmetkârdı. Ne zaman Osman Dede'nin sözü edilse daima muhabbet ve takdirle anardı. Hürriyetin ilanı ve Mevlevî Mehmed Reşad'ın tahta geçişi, Mevlevîler için kutlu bir hadise oldu. Sultan Reşad döneminde evvelce yanmış bulunan Yenikapı ile birlikte Bahariye Mevlevîhânesi de tamir edildi. Sultan Reşad Rumeli'ye yaptığı seyahat sırasında, 1329/11 Haziran 1911 günü Selanik Mevlevîhânesinde, huzurunda, Mevlevî mukabelesi yapılmış, bundan zevk alan Sultan, "Şeyh Osman Dede'nin mukabelesi gibi ruhaniyetli ve neşeli bir mukabele oldu" demiştir.⁴

Sultan Reşad, Şehzâdeliğinin büyük bir kısmını tettebbu ile geçirmiş; tasavvuf, tarih ve bilhassa Mesnevi ile meşgul olmuştur. Bu sebeple Farsçası kuvvetli, tarihî malumatı pek geniştir.⁵ Sultan Reşad Konya ve Afyon'daki dergâhlarla da ilgilenmiştir. Mevlânâ mamuresindeki minarenin kaidesindeki kitâbeye göre 1337/1918'de tamir yapılmıştır. Bu tamirde Yeşil kubbenin çinileri Kütahya'dan getirilerek eskilerle değiştirilmiştir.⁶ Yine Sultan Reşad döneminde Mevlânâ dergâhına Mevlevî sikkesi nakşedilmiş ve bir puşîde armağan edilmiştir.⁷ Konya'daki Asitânedden sonra en önemli Mevlevî temsilciliği olan Afyon Mevlevî dergâhındaki Divane Mehmed Çelebi sandukası da, Sultan V. Mehmed Reşad'ın hediye ettiği sarı

¹ İ.H. Danişmend, IV, 380.

² M. Ziya, s. 220.

³ M. Ziya, 225; B. Tanman, a.g.m., 96; Ş. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 284.

⁴ M. Ziya, s. 190.

⁵ Z. Aksun, V, 257.

⁶ İ. H. Konyalı, s. 654.

⁷ H. Özönder, s. 17.

sırmalarla bezenmiş ve ön cephede yine sırmayla işlenmiş, içinde talik "Ya Hazret-i Mevlânâ" yazısını muhtevi destarlı bir sikke bulunan yeşil kadifeden mükellef bir örtüyle örtülmüştür.¹

Veled Çelebi İzbudak hatıralarında, Sultan Reşad'ın kendisine çok iltifat ettiğini ve Mevlânâ'dan başka hiçbir Çelebi'nin bu kadar iltifata nail olmadığını belirtir.² İzbudak İstanbul'a gittiğinde Topkapı Sarayında kaldığını ve Sultan Reşad'ın kendisine iade-i ziyaret ettiğini de ifade eder.³

2. Çelebi'nin Kılıç Kuşatması

Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra V. Mehmed Reşad'a Abdülhalim Çelebi kılıç kuşatıyor. Bu hadise, Sultan Reşad'ın Mevlvî olması ile birlikte Abdülhalim Çelebi'nin, Abdülhamid'i tahttan indiren Hareket Ordusu kumandanıyla, ayan ve mebusan reislerine, mebuslara ve nazırlara hitaben çektiği telgrafla İttihatçıların siyaseti istikametinde hareket etmesinin göstergesidir. Abdülhalim Çelebi'nin I.Dünya Harbinden sonra İstanbul İşgal Kuvvetleri kumandanlığına yazdığı söylenen bir mektubu bulunmaktadır. Çelebi bu mektubunda, zikri geçen telgrafi, tazyikle çektiğini söylüyordu. Yine ifade edildiğine göre, Çelebi kılıç alayı münasebetiyle İstanbul'a gelmiş, İstanbul'da kaldığı müddetçe kendisine, Enderun'da bir daire tahsis edilip, hizmetine bakmak üzere iki kişi görevlendirilmiştir.⁴ Kılıç kuşanma merasimi Eyüp'te Hazret-i Eyyüb el Ensari Türbesinde yapılmıştır.⁵ Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre, iddia edildiği gibi başka hiç bir Osmanlı Padişahına Mevlvîler kılıç kuşatmamıştır. İlk ve son olarak V.Mehmed'e, Mevlvî olan Abdülhalim Çelebi kılıç kuşatmıştır. Bunun da Sultan'ın Mevlvî olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁶

3. İttihatçıların Tarikatlara Yakınlaşması

İttihatçılar, memleketteki çeşitli unsurları tutmak için her birine yaranmaya çalışmışlar, deniz subaylarının meçlerinin kabzasını katibi sarıklı ve on iki dilimli külahlı süslemek, Hacı Bektaş tekkesini ziyaret etmek, içlerindeki Bektaşiler vasıtasıyla Bektaşiliğin bir Türk dini olduğu hakkındaki propagandalar yaptırmak suretiyle Bektaşileri ve meclisteki Bursalı Tahir Bey gibi bazı Melamiler vasıtasıyla Melamileri tutmaya

¹ A. Gölpınarlı, 361; Hasan Özönder, "Afyon Mevlevihanesi", V. Mevlana Kongresi (Tebliğler), Konya 1992, s. 101.

² Bkz: BOA, Evkaf İradeleri, no: 1852(3201).

³ İ. Kayaoğlu, a.g.m., 53(Veled Çelebi İzbudak, "Hatıralarım", *Canlı Tarihler Dizisi*, İstanbul 1946, 71'den naklen).

⁴ A. Gölpınarlı, 276-277.

⁵ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965, s. 222; Z. N. Aksun, V, 277.

⁶ A. Gölpınarlı, s. 276.

kalkışmışlardı. İşte halk tarafından Mollahünkâroğlu diye tanınan ve padişaha kılıç kuşatma hakkının kendisine aid olduğuna dair bir kanaat uyanan Mevlevî çelebisini İstanbul'a çağırmaları ve Padişah'a kılıç kuşattırmaları da, çektiği telgrafla kendilerine taraftarlık eden Çelebi vasıtasıyla Mevlevîleri tutmak siyasetinin bir tezahürüydü. Halbuki bu salahiyetin Çelebiye ait olduğu şöyle dursun, Sultan Reşad'a kadar hiç bir çelebinin padişahlara kılıç kuşattığı yolunda sahih bilgi bulunmamaktadır. Son kılıç kuşanan Padişah Vahideddin'dir ve Abdülhalim Çelebi'ye, çektiği telgraftan dolayı gücenmiş bulunduğundan, iradesiyle, o sırada İstanbul'a gelmiş bulunan Şeyh Sunusî tarafından kılıç kuşanmıştır.¹

Veled Çelebi, Sultan Reşad ile yakınlığını hatıralarında anlatırken İttihat ve Terakki mensuplarının kendilerine karşı olan tutumundan da bahsetmektedir: "Sultan Reşad ile zaten veliahd iken münasebetim vardı. Yanına gider gelirdim. Makama geçince, hususi kapıdan saraya gidip gelmekliğimi irade etti. Buna rağmen ben yine davetsiz asla gitmezdim... Sultan Reşad Mevlânâ'ya muhib idi. Hakkımdaki teveccühü pek müstesna idi. Mevlânâ'dan başka hiç bir çelebi, bir sultandan bu kadar iltifata nail olmamıştır. Pek melek-haslet olmakla beraber, her şeye akli ererdi. Gayet doğru reyleri vardı. 30 sene muttasıl Mesnevi-i Şerif ile meşgul olmuştu. Gördüğüm iltifatlar sonsuzdur. Buna rağmen bir nazır odacısı kadar, benim işlerime yardımcı dokunmamıştır. Kaç kere vakıf işleri için müracaat ettim, asla iradeleri yerine getirilmedi. İttihat Terakki erkanı da bana fevkalade hürmet ederlerdi. Fakat onlar dergahların ihyasına taraftar değillerdi."²

Veled Çelebi'nin hatıralarından da anlaşılacağı gibi o dönemde Osmanlı idaresini ellerinde tutan İttihatçılar tarikat büyüklerinin nüfuzlarından istifade etmeye çalışmakta, fakat tarikat merkezleri olan dergâhların ihyasını istememektedirler. Bu da İttihatçıların tarikatlara karşı samimi olmadıkları sonucunu ortaya koymaktadır.

4. Balkan Harbi Sırasında Mevlevîler

1330-1331/1912-1913 Balkan Savaşı yıllarında Mevlevîhâneler fetih devirlerindeki dervişlerin işlerine benzer bir faaliyet içine girmişlerdir. Mevlevîhâneler bu sırada hastahâne, yardım toplama ve dağıtma merkezi gibi maksatlar için kullanılmıştır. Doktor ve hastabakıcı olan dervişler fiilen çalışmaya başlamıştır. Bu konularla ilgili Mevlana Müzesi kütüphanesinde belgeler bulunmaktadır.³ Balkan Harpleri sırasında bütün Mevlevîhâneleri

¹ A. Gölpınarlı, s. 277.

² Z. N. Aksun, V, 260-261.

³ Caner Arabacı, "Balkan Harpleri Sırasında Mevlevîhâneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996, s. 251.

harekete geçiren altı maddelik karar metninden bahsedilmektedir.¹ Bu metin bir tamim ekinde olarak bütün Mevlevîhânelere merkez olan Konya'dan gönderilmiştir. Bu altı madde özetle şöyledir:

1-Tren hattına yakın olan Yenikapı Mevlevîhânesi, hastaneye dönüştürülecektir.

2-Mevlevî tarikatına mensup doktorlar, Mevlevîhânelerce göreve çağrılacağı gibi dedeler, dervişler ve sempatizanlar da gerektiğinde yardıma davet edileceklerdir.

3-Mevlevîhâne postnişinlerinden kurulacak bir encümen, Hilâl-i Ahmer ve diğer resmi dairelerce verilecek tıbbi malzeme dışında temin edilmesi gereken malzemeleri; para veya malzeme olarak dergâhlar ile Mevlevî sempatizanlarından toplayacaktır.

4-Encümenin toplantı yeri Galata Mevlevîhânesidir. Mevlevî olsun olmasın herkes yardım için Galata Mevlevîhânesine başvurabilir.

5-Encümen cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri toplanacaktır. Yalnız, gerektiğinde Galata Mevlevîhânesi postnişini, ayrıca toplantıya davet edebilir.

6-Toplanan yardımların nereye sarfedileceğine, doktorlarca gösterilecek lüzum üzerine encümen karar verip uygulayacaktır.

Bu altı maddelik teksirlerden birinin altında yedi satır halinde Galata Mevlevîhânesi Şeyhine yazılmış bir uyarı-emir bulunmaktadır. Buna göre; istişare yapmadan ve hükümetten izin almadan iş yapılmayacak, Hilâl-i Ahmer idaresi ile yazışmalar Konya'ya bildirilecek, verilen emre göre hareket edilecektir. Bu uyarı üzerine bütün uygun dergâhlara genelge gönderilmiştir. Onlar yardımlarını Galata'ya gönderip, Konya'ya da bilgi vereceklerdir. Hastabakıcı Mevlevî müridlerine ihtiyaç varsa haber verilmelidir. Yalnız, trenin parasız götürmesi için öncelikle hükümete müracaat edilmelidir. Bu el yazısı şu cümle ile biter: "Vatana hizmet konusunda her türlü teşebbüse izinlisiniz. Buna fevkaledede memnun da oluruz. Ancak başvurup izin almak ve teenni(dikkatli olmak kaydı) ile." Bunun üzerine ilk yapılan iş, Mevlevîhânelere durumun birer genelge ile bildirilmesidir.²

1330/30 Ekim 1912 tarihini taşıyan yukarıdaki genelge doğrultusunda çalışmalara başlanır. Bu genelgelere Mevlevîhânelerden ilk gelen cevaplardan birisi Urfa'dandır. Urfa Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Hüsameddin, 1330/28 Kasım 1912 tarihli yazısında Urfa'dan 12 mecdiye toplandığını ve bu paranın Galata Mevlevîhânesine, emir üzerine

¹ Bkz: Mevlana Müzesi, Dosya no:53, Belge no:1.

² C. Arabacı, a.g.m., 252 (Mevlana Müzesi, Dosya no: 53, Belge no: 8'den).

gönderildiğini bildirmektedir.¹ Yardım konusunda Urfa'yı, Girit ve Kıbrıs takip eder. Burada görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu, Müslüman halkın bulunduğu yerlere yayılarak kurulan Mevlevîhâneler, Balkan Muharebeleri sırasında boş durmamışlardır. Devlet ile Mevlevîler arasındaki münasebet belli bir emir-kumanda zinciri içinde ve saygı ile sürdürülmüştür. Vatanın uğradığı felaket karşısında, ilk asırların anlayışına benzer bir tavırla, devlete, orduya yardıma koşmuşlardır.²

5. Mevlevî Alayı

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç önemli isminden biri olan Cemal Paşa, Bahriye Nazırı olmasına rağmen IV.Ordu kumandanlığına tayin edilince Konya'da Mevlânâ dergâhını ziyaret etmiş ve yapılan mukabelede bulunmuştur. Burada postnişin Veled Çelebi ile görüşmüş ve kendisinden gönüllü bir Mevlevî müfrezesiyle Mısır seferine iştirakını talep etmiştir.³ Bunun üzerine I.Dünya Harbinde Mevlevîlerden bir gönüllü alayı kurulmuştur. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhinin kumandası altındaki bu alay 31 Kanunusani 1333/1915'te Mısır fatihi Yavuz Sultan Selim'in türbesini törenle ziyaret etmiş, sonra İstanbul'dan hareket etmiştir. Bu Mevlevî alayı, Kanal hareketine katılmak üzere Konya-Haleb-Şam yoluyla gitmek istemişlerdi. Kanal hareketine gitmek üzere giden Mevlevîlerin bir kısmı Şam'da kalmış,⁴ dedelerin bazıları hastalanıp ölmüş, bazıları Medine'ye, Mekke'ye gidip ziyaretlerde bulunmuşlar ve İttihatçıların dini heyecanını tahrik maksadıyla ilan ettikleri cihâd-ı ekberlerine destek olmak istemişlerdir. Ancak bu teşebbüs insan kaybından başka bir sonuç vermemiştir.

Bu Mevlevî alayını bazıları alaya almış, bunlardan şair Neyzen Tevfik, latife olarak,

*Kalınadı beyninde ashab-ı tarîkînin ihtilaf
Ehl-i Hakkı birbirine toplayıp berkittiler
Şeyh Baki rehber oldu bu seferde hepsine
İbn-i Süfyan'ı ziyaretçün ta Şam'a gittiler*

kıtasını söyleyerek, Mevlânâ ve silahın birbirine yakışmadığını ifade etmişlerdir.⁵

Ayrıca İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesinin, Balkan Harbinde ve daha sonra Çanakkale muharebeleri döneminde (1333/1915), yaralı Osmanlı

¹ Bkz: Mevlana Müzesi, Dosya no: 89, Belge no: 1.

² Geniş bilgi için bkz: C. Arabacı, a.g.m., s. 251-255.

³ Z. N. Aksun, VI, 346.

⁴ İ. H. Danışmend, IV, 427.

⁵ A. Gölpinarlı, s. 177-178.

gazileri için hastahane haline getirildiğine, bu hususta bir de talimatnâme hazırlanarak ispiro ile çoğaltılarak birçok Mevlevihânelere gönderildiği bilinmektedir. Bu tutum Osmanlı Devleti'nin gelişme devrinde faaliyet gösteren kolonizatör Türk dervişlerini hatırlatmaktadır.¹

Sultan Mehmed Reşad'ın vefatından sonra ve I.Dünya Harbindeki mağlubiyetin akabinde, İttihat ve Terakki hükümetinin iktidarı elden bırakması üzerine İttihatçıların adamı olarak bilinen Veled Çelebi de çelebilikten azledilmiş, yerine tekrar Abdülhalim Çelebi tayin olmuştur.²

6. Abdülhalim Çelebi'nin Mektubu

Abdülbaki Gölpınarlı, I.Dünya Harbinin bittiği günlerde yazılmış olan Abdülhalim Çelebi'nin bir mektubunu yayınlamıştır. Veled Çelebi ile Abdülhalim Çelebi arasındaki rekabeti göstermesi ve o günkü idare ile olan münasebetlerini ortaya koyması açısından önemli olan bu mektubun İstanbul'u işgal eden kuvvetlerin kumandanına yazıldığı ifade edilmektedir.³

Mektubun bir kısmı şöyledir:

"Daileri, altıyüz küsur seneden beri makam-ı Mevlana'nın 'eben an ceddin bil-irsi vel istihkak' varisi bulunduğumu arzeylerim. Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin tesisine Genç Türklerle 31 Mart hadisesinden beş altı mah sonralarına kadar teşrik-i mesai etmiş ve hakaan-ı esbak hazretlerinin(II.Abdülhamid) Meşrutiyete sadık kalacağına ahd-ü peyman etmiş olduğu halde nakz-ı ahd ettiği cemiyet(İttihat ve Terakki) tarafından beyan edilerek nakz-ı ahd eden bir padişahın makam-ı hükümdaride bekası caiz olamayacağından bahs ile Konya'da makamımda bulunduğum zaman cemiyet ve meclis-i a'yan ve me'busan riyasetleriyle Hareket Ordusu kumandanına nakz-ı ahd eden bir padişahın makam-ı hükümdaride bekası caiz olamayacağından ceddin Sultan Veled canibinden kendilerine hediye edilen seyfin, müşarün ileyhten nez'i hakkında cebren birer telgrafname keşide ettirmiş ve zaten de müşarün ileyhin hal'ine fetva verilmiş ve arzu-i umumi de bunu arzu etmiş bulunmuş, müşarün ileyh hazretlerinin makam-ı saltanattan hal'etmişlerdir.⁴

Hakk-ı sarihine hükümet-i hazıradan taleb ile bila sebab-i şer'i ve kanuni hükümet-i ittihadiyye tarafından azledildiğimi resmen isbat edip Konya ahalisi de iade-i makamım için hükümete müracaat ettikleri,

¹ N. Göyünç, a.g.m., s. 356.

² A. Gölpınarlı, 178; N.Göyünç, a.g.m., s. 356.

³ Adı geçen Mektup için bkz: A. Gölpınarlı, s. 178-180.

⁴ A.Gölpınarlı, Sultan Veled tarafından, Osmanoğulları Devleti'nin kurucusu Osman'a kılıç verildiği ve kuşatıldığı hakkındaki rivayetin tamamıyla uydurma olduğunu söylüyor (Bkz: A. Gölpınarlı, s. 178).

hükümette buna karar vererek zat-ı Şahane'ye arzettiği halde hükümdarımız efendimiz hazretleri, birader-i merhum Sultan Hamid hakkında çektilirdiğim mahut telgraftan dolayı münfail olmasından bir takım müşkilat ikta' buyurarak gayr-i mesbuk iken çeşlebiyan tarafından intihab ile olsun buyurmakla irade-i hümayünları yerine getirilmiş, onda da haiz-i ekseriyet olarak iademe artık mani' kalmamış iken şimdi de bil-umum Mevlevi şeyhleri tarafından da intihab edilsin gibi tarikamızın ahkâmına külliyyen mugayir olan bir teklif karşısında bırakılmak gibi bir haksızlığa düçar oluyorum. Bimen nihil kerimanda da hazi'i ekseriyet olacağım muhakkak ise de hakan-ı müşarün ileyh hazretlerinin yine bir teklif dermiyan edeceği meczumum olmasından insaniyyet ve hakkaniyet namına şu hakk-ı sarihimin iade buyurulmasını, dünyada bilumum hakkın yegane müdafii olan devlet-i muazzama-i adileleri canib-i ulyasından delalet buyurulmasını istirham eyler ve bu istirhamımın mektum tutularak tensib buyurulacak suretle hükümet-i Osmaniyeden hakkımın taleb buyurulmasını ve madam-el adile-i muazzamaları nam-ı ulyasına zat-ı ali-i asilanelerinden reca ve niyaz eylerim, ferman."¹

Yukarıdaki mektubun, İngiltere İşgal kumandanlığına hitaben yazıldığı okunuşundan anlaşılmaktadır. Ancak bu mektubun ele geçen müsveddesinin temize çekilip İşgal kumandanlığına gönderilip gönderilmediği bilinmemektedir. Yalnız 4 Ramazan 1337/3 Haziran 1335(1919) tarihinde çıkan 3567 nolu Takvim-i Vakayi' gazetesinde, çeşlebilikten azledilmiş olan Veled Çelebi'nin yerine Abdülhalim Çelebi'nin tayinine dair irade sureti yayınlanmıştır. İradenin tarihi, neşrinden bir gün evvele aittir. Bu tayinde, ihtimal bu mektubun ve başvuru makamının da tesiri olmuştur.

7. Tekkelerin Kapatılması

Abdülhalim Çelebi, bu ikinci tayininde, çeşlebilik makamında bir yıl kalmış, 1920'de makama Amil Çelebi tayin edilmiş, ölümü üzerine üçüncü defa yine Abdülhalim Çelebi posta oturmuştur. 1925'te tekrar azledilmiş, yerine ikinci defa Veled Çelebi tayin edilmiş, tekkeler bu zatın zamanında kapatılmıştır. Abdülhalim ve Veled Çelebi² T.B.M.M.'ne mebus seçilmişlerdir.³ Cumhuriyetin ilanından sonra, 16 Teşrinisani 1341/1925'te, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde tarikatların ilgasıyla "Şeyhlik,

¹ Mektubun tam metni için bkz: A.Gölpınarlı, s. 178-180. (Bu mektubun kurşun kalemle yazılmış orijinal nüshası Rüsuhi Baykara tarafından A.Gölpınarlı'ya verilmiştir. Bkz: a.g.e.)

² Veled Çelebi için bkz: Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1994.

³ Mehmet Demirci, a.g.m., s. 18-19.

dervişlik, mürîdlik, dedelik, seyyitlik, Çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük, gaybden haber vermek, murada kavuşturmak için nushacılık, ünvan ve sıfatlarıyla bunlara ait hizmet ifa ve kisve iktisa" etmenin men edilmesine, türbelerin kapanmasına, tekke ve türbe açanlarla tarikatlara ait kisveleri giyenlerin, yahut ayin yapanların, yahut da tekke ve ayin için yer verenlerin üç aydan eksik olmamak üzere hapsedilerek cezalandırılmalarına, elli liradan aşağı olmamak üzere de para cezasına çarptırılmalarına, vakıf yahut mülk olarak şeyhin tasarrufunda bulunan, yahut başka tarzlarda kurulan tekkelerle zaviyelerin, mülkse sahiplerinin tasarruf ve temellük hakları baki kalmak şartıyla tamamiyle kapatılmasına, cami ve mescid olarak kullanılanların yine cami ve mescid olarak kullanılmasına dair Büyük Millet Meclisine bir kanun layihası sunulmuş, bu layiha kabul edilerek resmîyet kazanmış, bu suretle neşri tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu kanun 13 Kanunuevvel 1341'de Resmi Gazeteyle neşir ve ilan edilmiştir(Kanun sayısı 243, K. no.677. Üçüncü Tertip Düstur, Ankara Devlet Mat. 1944, c.VII, s. 113).

Abdülhalim Çelebi'nin vefatından sonra oğlu Muhammed Bakır Çelebi, Çelebilik makamını Halep'te tesis etmiş, Türkiye sınırları dışındaki Mevlevî tekkelerini bu makama bağlamaya muvaffak olmuş, fakat Hatay meselesinde Türkiye lehine faaliyeti, Suriye hükümeti tarafından casuslukla vasıflandırılarak 1937'de Türkiye'ye gelmiş bulunan Çelebi'nin, Suriye'ye dönmesine müsaade edilmemiş, ölümüne kadar kardeşi Şemsülvahid Çelebi, kendisine vekalet etmiş, 1943'te İstanbul'da vefatı üzerine Vahid Çelebi'nin çelebilîği de tasdik olunmamış, esasen mandater Fransız hükümetinden sonra teşekkül eden Suriye devleti, 1944'te tekkeler ve zaviyeler hakkında kararlar almış, böylelikle Mevlevilikle beraber Çelebilik makamı da tarihe intikal etmiştir.¹

Sonuç

XIX. yüzyılda, başta III. Selim ve II. Mahmud olmak üzere, Osmanlı Devletinin sonlarına kadar, yüksek zümrenin Mevlevîliğe teveccühü ayinlerin de fazlalaşmasına sebep olmuş ve ayinlere bizzat padişahlar katılmışlardır. Padişahların tekkeye gelmesi belli bazı kurallara bağlı idi. Padişahlara saygıda kusur edilmezdi. ancak bu saygı manevi liderler olan şeyhlerin izzetleri kırılmadan gösterilir, bilmukabele padişahlar da onlara saygı göstermekte geri kalmazdı. Ayrıca Mevlevilerin protokolde de yerleri vardı. Özellikle bayram günlerinde vaki ziyaretlerde Mevlevî şeyhleri de bulunmaktaydı.

¹ A. Gölpınarlı, s. 180-181.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mevlevîleri siyasî maksatları için kullanmaya çalıştıklarını görebilmek mümkündür. Zira onlar görünüşte Mevlevî şeyhlerine ilgi göstermiş, fakat tekkelerin ihyasına taraftar olmamışlardır.

Mevlevî tekkeleri adeta devrin "Güzel Sanatlar Akademisi" gibi çalışmışlardır. Gıdasını Kur'an'dan alan Mevlânâ'nın oluşturduğu ekol ve açtığı çığır, düşüncelerini duyan, çağrısına uyan derviş, dost ve sempatanlarının ilgi, ihtiram, ihtimam ve insicamlarıyla dünyanın dört bir yanına ulaşmıştır. Mevlevîliğin diğer tarikatlardan farklı olarak daha ziyade elit zümrede rağbet görmesinde, sanatkarlar, şairler ve musikişinaslar ile olan yakın alakanın da etkisi vardır. Özellikle Türk Tasavvuf ve Türk Sanat Müziğinin doğup gelişmesinde bu tarikatın büyük rolü olduğu bilinmektedir. Yine Mevlevîlik diğer tarikatlardan farklı olarak bilhassa Türkiye'de nisbeten folklorik bir renk kazanmıştır. Her yıl Konya'daki Mevlânâ Müzesi'nde tertip edilen Mevlânâ ihtifallerine pek çok kimse iştirak etmektedir. Şii, Melami ve Kalenderi gibi tarikatlardan bazı unsurların karıştığı Mevlevîlik tarih boyunca aşk ve cezbeğe ağırlık veren ve İslâm'ın gayr-i müslimler tarafından tanınmasına sebep olan bir rol de üstlenmiştir.

Ne yazık ki son zamanlarda Mevlevîlikle ilgili meydana gelen gelişmeler, hayatiyeti kalmayan bir müesseye yeni bir ömür temininden uzak, geçici ve zamana tabi hadiseler olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar elit zümreye dayanmanın ve tabanı ihmal etmenin neticesi olarak Mevlevîlik bir çok geleneğiyle tarihe karışmışsa da, buna karşılık Mevlânâ insancıl felsefesiyle, tarikatlar üstü dünya görüşüyle, samimi ve ihlaslı şiirleriyle ve örnek mânevî hayatıyla her asırda yaşayacaktır. Mevlânâ bir zevk, bir neşe, bir şiir ve imandan kaynaklanan bir enerji kaynağı halinde bütün insanlığa mal olmuştur.

Kaynakça

Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi*, Konstantiniyye Matbaa-i Ebu Ziya 1327-1330.

....., *Osmanlı Tarihi*, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1968.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul 1995.

Arabacı, Caner, "Balkan Harpleri Sırasında Mevlevihaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996.

Asım, *Tarih-i Asım*, II, İstanbul Ceride-i Havadis Matbaası, 1992.

Ayaşlı, Münevver, *Dersaadet*, İstanbul 1975.

Ayvansarayı, Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l Cevami*, Haz: İhsan Erzi, İstanbul 1987.

- Ayverdi, Semiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, I-II, İstanbul 1975-1978.
-, *Boğaziçinde Tarih*, İstanbul 1982.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul Matbaa-i Amire 1333.
- Celeleddin M.Bakır Çelebi, "Osmanlı Hanedanında Mevlevilik, Mevlevihaneler", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, İstanbul 1971.
- Demirci, Mehmet, "Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997.
- Ertuğrul, Selda, "Çırağan Sahil Sarayı", *DİA*, VIII.
- Faik Reşad, *Eslaf*, I-II, İstanbul Alim Matbaası 1311-1312.
- Fatma Aliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Sad: Metin Hasırcı, İstanbul 1994.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983.
-, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1969.
-, "Mevlevilik", *İA*, VIII.
- Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devletinde Mevleviler", *Belleten*, LV, sayı 213, Ankara 1991.
-, "Mevlevilik ve Sosyal Hayat", *II. Milletarası Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1991.
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989.
- İnal, Tuğrul, "Gerard De Nerval'in İstanbul Seyahati", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, V, Ankara 1994.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Hatıralarım*, İstanbul 1946.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988.
-, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1996.
- Kayaoğlu, İsmet, "Çağdaş Mevlevi Bilgin ve Edib Veled Çelebi", *VI. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1993.
- Korucuoğlu, Nevin, "Veled Çelebi Mevleviliği Anlatıyor", *Erdem*, VIII, sayı 23, Ankara 1996.
-, "1251 H./ 1835 M. Tarihli Mevlana Türbesi ve Çelebi Mehmed Efendi Konağı Tamir ve İnşası Defteri", *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996.
- Küçük, Hülya, "Osmanlılarda Tarikatların Fonksiyonları", *Türkiye Günlüğü*, sayı 45, Mart-Nisan 1997.
- Lapidus, Ira M., "Tasavvuf ve Osmanlı İslam Toplumu", *Türkiye Günlüğü*, Çev: Celal Türer, sayı 45, Mart-Nisan 1997.

- Mehmed Murad, *Tarih-i Ebu'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, Dersaadet Matbaa-i Amidi 1329.
-, *Tarih-i Ebü'l Faruk-Tarih-i Osmaniye*, Dersaadet Matbaa-i Amidi 1332.
- Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, Haz: Yavuz Senemoğlu, İstanbul ty. Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, İstanbul Şirket-i Mertebiyeye Matbaası 1307.
-, *Osmanlı Şairleri*, Haz:Cemal Kurnaz, Ankara 1986.
- Münşeat-ı Aziziye fi Asar-ı Osmaniye*, Haz:Hacı Nuri Efendi, Vezirhani Matbaası, İstanbul 1284.
- Münşeat-ı Asım Bey*, Haz: Sahaf Es'ad Efendi, İstanbul 1284.
- Neumann, Christoph K., "XIX.Yüzyıla Girerken Konya Mevlevi Asitanesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler", *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, Konya 1996.
- Osmanzade Taib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzera*, İstanbul Ceride-i Havadis Matbaası, 1271.
- Önder, Mehmet, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevilik*, Ankara 1992.
- Öngören, Reşat, "Mevlana'nın Osmanlıya Etkileri", *İslam Aylık Mecmua*, Aralık 1996.
- Özönder, Hasan, "Mevlana Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi", *Selçuk Dergisi*, sayı 2, Konya 1988.
- Öztürk, Nazif, "Eş-Şeyh Nasır Abdülbaki el-Mevlevi ve Tetkik u Tahkik", *IX.Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II-III, İstanbul 1993.
- Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, Çev: Ender Güral, İstanbul 1982.
- Ş. Sami, *Kamus-ı Türki*, I-II, Dersaadet İkdam Matbaası, 1317.
- Tanrıkorur, Ş. Barihuda, "Bir Eğitimin Mimarisi: Mevlevi Matbah-ı Şerifi", *I. Milletlerarası Mevlana Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1988.
- Tanman, Baha, "Yenikapı Mevlevihanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, İstanbul 1992.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-XI, Ankara 1994.
-, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1988.
-, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, Ankara 1988.
- Vassaf, Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, Haz: M. Akkuş - A. Yılmaz, İstanbul 1990.
- Yılmaz, H. Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1980.

....., "Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar", *Mavera Dergisi*, Tasavvuf Özel Sayısı, İstanbul 1984, s. 92-98.

Arşiv Belgeleri

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hatt-ı Hümayun, no:1950, 1950B, 1950C, 2037, 12010, 12008, 863, 17242, 27455A, 27455B, 26721B, 9884, 10218, 10218A, 11229.

Cevdet Evkaf, no: 887, 1142, 1162, 1845, 1949, 2105, 4602, 7971, 9314, 11117, 11768, 11963, 15474, 16455, 17654, 18952, 18976, 19374, 25829, 26935, 27439, 28000, 28307, 28316, 28874, 30427, 30813, 30951.

Cevdet Maarif, no: 331, 980, 2207, 2290, 4871, 6675.

Cevdet Zaptiye, no: 728, 769.

Cevdet Dahiliye, no: 6455.

Cevdet Maliye, no: 9065, 23632.

Dahiliye İradeleri, no:20, 23, 463, 960, 1315, 2120, 2368, 2975, 3478, 4242, 4487, 4532, 4572, 4713, 4728, 4834, 4867, 4881, 5314, 5751, 5797, 6092, 6298, 6509, 6531, 7045, 7218, 7540, 8205, 8474, 8525, 8530, 9208, 9312, 9590, 10189, 10470, 10557, 10696, 10908, 11225, 11593, 11723, 12000, 12008, 12275, 12863, 12864, 13140, 13571, 14140, 14226, 14264, 14416, 15929, 16064, 23543, 23883, 24658, 24898, 25038, 25105, 25106, 25147, 25208, 26793, 26863, 26481, 25800, 26498, 27014, 27763, 27837, 27857, 27866, 28005, 28121, 28127, 28518, 28524, 28551, 29849, 30762, 31431, 31768, 34077, 34342, 32425, 32774, 33050, 33106, 34699, 35171, 35529, 39326, 39609, 39799.

Evkaf İradeleri: no:531, 2414(180), 2246(810), 371(2038), 532(2219), 925(2482), 528(2740), 56(2919), 3281(2952), 553(3133), 1852(3201).

Ali Emiri Tasnifi: IV. Mehmed, c. III, no:9204, 8131; I. Ahmed, no: 385; IV.Murad, no: 605; Sultan İbrahim, no: 71.

Maliye İradeleri: no: 313/2805, 831/2660, 2291/1834, 3029/539.

Mühimme Defterleri: no: c. II, sıra 922, s.89; c. IV, sıra 624, s.61; c. VI, sıra 1050, s.484.

Meclis-i Vak'a, no: 17013, 20229.

Meşihat İradeleri, no: 97/1621.

Mektubi Kalemî; c. VIII, sıra 1980, 2790; c. IV, sıra 916; c. VII, sıra 629; c. X, sıra 924,1561, 2436; c. XI, sıra 1320.

Yıldız Mütenevvi Evrakı, no: 6463/313.